

Foto: Herbert Wiggerman

De behandeling van PIJ-jongeren nader bekeken en onderbouwd

De Sprengen geeft PIJ-jongeren iedere dag een nieuwe kans

Door Ellis ter Beek, Marieke Lammers en Mariska van der Steege

Justitieel Pedagogisch Centrum de Sprengen begon ruim een jaar geleden een proces om meer samenhang te brengen in de benadering en de behandeling van de geplaatste jongeren. Bovendien wilde de Sprengen meer gaan werken met erkende gedragsinterventies. Samen met de Sprengen deed het Nederlands Jeugdinstituut onderzoek om te bepalen wat de sterke kanten zijn van de bestaande behandeling en benadering - de bejegening, het motiveren van de jongeren en het opbouwen van een werkrelatie - en welke erkende gedragsinterventies een goede aanvulling zijn op het bestaande aanbod.

De locatie Zutphen van Justitieel Pedagogisch Centrum de Sprengen is een gesloten justitiële jeugdinstelling met 48 opvangplaatsen en 44 behandelplaatsen voor jongeren die door de rechter ter behandeling zijn veroordeeld tot Plaatsing in een Inrichting voor Jeugdigen (PIJ). De meeste van de 44 PIJ-jongeren zijn 18 jaar of ouder. Driekwart is veroordeeld vanwege een geweldsdelict. Veel jongeren kampen met een gedragsstoornis.

Het doel van de behandeling in de Sprengen is te voorkomen dat de jongeren na hun terugkeer in de samenleving opnieuw een delict plegen. Bij de behandeling staat de jongere centraal, en niet zozeer zijn stoornis. Het scheppen van een veilig en zo positief en ontspannen mogelijk klimaat staat voorop. Elke dag moet voor hen een nieuwe kans zijn om zich te ontwikkelen.

De behandeling

De basis van de behandeling van de jongeren is het pedagogische basisklimaat. Dat is gebaseerd op het socialecompetentiemodel (Spanjaard, De Lange & Haspels, 1999/2003) en de uitgangspunten van het ‘natuurlijk leren’.

Het socialecompetentiemodel, ook wel het taak-vaardigheidsmodel genoemd, is gericht op het vergroten van competenties van jongeren. Probleemgedrag wordt gezien als het gevolg van een teveel aan taken waarvoor de jongere zich gesteld ziet of van een gebrek aan vaardigheden. Door het aanleren van vaardigheden die nodig zijn om taken in het dagelijks leven te vervullen, wordt de competentie van de jongere vergroot.

‘Natuurlijk leren’ is afkomstig uit het onderwijs en stelt dat werkelijk leren en zich ontwikkelen alleen kan plaatsvinden vanuit intrinsieke motivatie. De methode is erop gericht om bij de PIJ-jongeren het gevoel te stimuleren dat zij verantwoordelijkheid dragen voor hun eigen problemen en voor de problemen die anderen met hen ervaren.

In de behandeling staat centraal dat de jongere – zoveel als mogelijk is binnen een justitiële jeugdinstelling – ‘eigenaar’ is van zijn eigen ontwikkelingsproces. Samen met de coach van zijn leefgroep en de docent van de school vormt de jongere het zogenaamde kern-team, dat een individueel ontwikkelings- en trajectplan opstelt voor de jongere. Het kernteam krijgt daarbij ondersteuning van een gedragswetenschapper en een individuele trajectbegeleider.

Per jongere wordt dus één plan opgesteld en de jongere levert daar zelf de belangrijkste bijdrage aan. Op school en op de leefgroep wordt aan ditzelfde plan gewerkt. De jongere verzamelt het bewijs van zijn ontwikkeling in een portfolio en presenteert, met steun van het kernteam, één keer in de zes weken aan het kernteam en de ondersteuners wat hij geleerd heeft in de voorgaande periode. Deze werkwijze moet leiden tot meer intrinsieke motivatie om zich te ontwikkelen en meer competenties bij de jongeren.

Verder volgen alle jongeren het groepstherapeutisch programma Equip, waarbij ze sociale vaardigheden verwerven en leren omgaan met agressie en morele keuzesituaties. Daarnaast biedt de Sprengen bij specifieke problemen nog drie interventies aan: EMDR als de jongere een trauma moet verwerken, en PsychoMotore Therapie (PMT) of muzikale expressie voor het leren ontspannen, het vergroten van zelfreflectie en het verminderen van inadequaat gedrag.

De benadering

De Sprengen kreeg regelmatig positieve reacties op zijn benadering van de geplaatste jongeren. In contacten met de verschillende inspecties, leden van de raad van toezicht van de Sprengen en docenten van universiteiten waarmee de inrichting samenwerkt, bleek dat met name de open, respectvolle cultuur en de grote betrokkenheid van medewerkers een goede indruk maakte.

Tegelijkertijd was echter onduidelijk waar die benadering van jongeren – die geworteld was in de mens- en maatschappijvisie van de oprichters – precies uit bestond en of die aansloot bij de kennis over werkzame factoren in de hulpverlening.

Verder werkten de medewerkers weliswaar hard, maar te weinig op elkaar afgestemd en niet altijd aan dezelfde doelen. Zo kwam het voor dat ze tegenstrijdige boodschappen verkondigden, waardoor jongeren hen tegen elkaar konden uitspelen.

Het onderzoek

In het voorjaar van 2008 gaf de Sprengen het Nederlands Jeugdinstituut de opdracht om de benadering van jongeren in kaart te brengen, te beschrijven en te toetsen aan de kennis over werkzame factoren in de hulpverlening. Het Nederlands Jeugdinstituut onderzocht ook de problematiek en de kenmerken van de jongeren en ging vervolgens na welke erkende gedragsinterventies bij hun problematiek passen en daarom een goede aanvulling zijn op het pedagogisch basisklimaat en de reeds beschikbare interventies. Net als andere justitiële jeugdinrichtingen staat de Sprengen immers voor de opdracht te gaan werken met bewezen effectieve en erkende gedragsinterventies, waarvan bekend is dat ze recidive kunnen terugdringen.

De eerste stap bij het in kaart brengen van de benadering was het organiseren van twee interne expertmeetings met sleutelfiguren uit de hele organisatie: pedagogisch medewerkers, docenten, leidinggevenden, stafmedewerkers en individuele trajectbegeleiders. In die bijeenkomsten werd duidelijk wat volgens hen kenmerkende elementen zijn van de benadering van jongeren binnen de Sprengen. De bijeenkomsten leverden een beeld op van de volgens de medewerkers ideale benadering van jongeren. Belangrijk is bijvoorbeeld dat de jongeren de ruimte krijgen om te experimenteren met nieuw gedrag. ‘Fouten’ en incidenten zijn gelegenheden om te leren. Belangrijk is ook dat de medewerkers zelf open staan voor *feedback* van collega’s,

leidinggevend en jongeren en hun ouders. De kenmerkende elementen van deze benadering zijn samengevat in tien vuistregels.

Vuistregels

De tien vuistregels voor de benadering van jongeren binnen de Sprengen:

1. Wees helder over rollen en verwachtingen.

Wees duidelijk over de regels en afspraken waaraan jongeren zich moeten houden, zorg dat die eenduidig zijn. Varieer wel in de verwachtingen die je hebt van individuele jongeren: sommigen hebben de prikkel van hogere verwachtingen nodig, bij anderen moet je klein beginnen. Verhelder ook je eigen rol voortdurend. Wat kan een jongere van jou verwachten?

2. Je bent in de eerste plaats coach.

De belangrijkste rol van pedagogisch medewerkers is het fungeren als coach voor één à twee jongeren. Investeer in het opbouwen van een goede vertrouwens- en werkrelatie met hen. Check telkens of de jongere die relatie als goed en helpend ervaart. In dat geval zal hij eerder geneigd zijn zijn gedrag te veranderen.

3. Wees iedere minuut van de dag een voorbeeld voor jongeren.

Wees je ervan bewust dat je in alles wat je doet, en zeker in de sociale omgang met anderen, als voorbeeld fungeert voor jongeren. Onderschat dit nooit, jongeren kijken de hele dag wat medewerkers doen en hoe ze zich gedragen.

4. Iedere dag is een nieuwe kans.

Geef jongeren de ruimte om te experimenteren en te oefenen met nieuw gedrag en geef ze de kans fouten te maken. Gebruik fouten en incidenten als leermomenten en bespreek ze uitgebreid.

5. Houd de persoon van de jongere en zijn gedrag uit elkaar.

Accepteer de jongere als persoon onvoorwaardelijk, maar stel duidelijke grenzen aan ontoelaatbaar gedrag en communiceer daar helder over.

6. Benadruk successen.

Laat geen kans onbenut om feedback te geven en complimenten uit te delen. Zorg echter wel dat ze oprecht gemeend zijn. Jongeren voelen het haarfijn aan als dat niet het geval is en zullen er dan ook niets mee doen.

7. Doelen, wensen en mogelijkheden van de jongere staan voorop.

Sluit zoveel mogelijk aan bij de wensen en doelen die de jongere uit, binnen het redelijke en de mogelijkheden van de inrichting. Iets waar een jongere zelf voor kiest, heeft een grotere kans van slagen dan iets wat hem opgelegd wordt. Committeer je aan de doelen die de jongere stelt, ook als je zelf denkt dat iets anders beter zou zijn.

8. Motiveren hoort bij je werk.

PJJ-jongeren zijn vrijwel nooit gemotiveerd voor een gesloten plaatsing en worden dat ook niet zomaar. Motiveren is daarom voortdurend onderdeel van je handelen. Benoem en gebruik weerstand bij jongeren, wees alert op terloopse uitspraken die ze doen over mogelijke veranderingen, en bevestig en bekrachtig die veranderingen.

9. Gebruik humor.

Humor is belangrijk voor een goede sfeer, leidt soms de aandacht af en kan helpen een lastige boodschap luchtig te verpakken.

10. Verzamel feedback op je handelen.

Verzamel voortdurend en systematisch feedback bij zowel jongeren en ouders als collega's en leidinggevend, en pas je handelen aan op basis hiervan. Je wordt er een effectievere professional van.

Het beeld van de ideale benadering dat tevoorschijn kwam uit de twee expertmeetings is ter toetsing voorgelegd aan jongeren, ouders en een andere groep medewerkers. Daarbij bleek dat ook die groepen de voorgestane benadering onderschrijven.

Wel werd duidelijk dat er een kloof bestaat tussen het ideaal en de dagelijkse praktijk. De medewerkers verklaarden die kloof uit de aard van het werk in een gesloten justitiële jeugdinrichting, die nu eenmaal belemmeringen met zich meebrengt. De hectiek van alledag, de agressie en de daaruit voortvloeiende incidenten, en de beperkte tijd en middelen maken het niet eenvoudig jongeren altijd volgens het ideaal te benaderen.

De volgende stap was het toetsen van de ideale benadering van jongeren aan de onderzoeksliteratuur. Met name de kennis over algemeen werkzame factoren – ingrediënten van hulp die altijd werken, ongeacht de doelgroep en de problematiek (Van der Steege, 2003; Van Yperen, 2003) – bleek de benadering van jongeren van Sprengen te ondersteunen.

De problematiek

Een ander onderdeel van het project was het in kaart brengen van de problematiek van de PIJ-jongeren binnen de Sprengen, om te kunnen bepalen welke erkende gedragsinterventies bij hun problemen aansluiten. De dossiers van 25 PIJ-jongeren die op een peildatum verbleven in de inrichting zijn gecodeerd en geanalyseerd. Dat leverde een beschrijving op van hun problematiek, die vervolgens is vergeleken met de landelijk beschikbare gegevens over PIJ-jongeren (Brand en Van den Hurk, 2008). De populatie van de Sprengen bleek een getrouwe afspiegeling te zijn van PIJ-jongeren in het algemeen.

Als jongeren in het kader van een PIJ in de Sprengen komen zijn ze gemiddeld 18,5 jaar; 72 procent is 18 jaar of ouder. Het merendeel is afkomstig uit middelgrote steden en bijna de helft is van Nederlandse afkomst.

Bijna alle jongeren verbleven in andere, meestal meerdere justitiële jeugdinstellingen voor ze naar de Sprengen kwamen en ze kregen allemaal eerder niet-justitiële hulp. In hun gezinnen speelden allerlei problemen: slechte onderlinge relaties, een slecht opvoedingsklimaat, mishandeling of verwaarlozing, en ouders die gebukt gingen onder veel stress of kampten met een drugs- of alcoholverslaving.

Driekwart van de jongeren kreeg een PIJ-maatregel opgelegd voor een geweldsdelict tegen personen, vaak in combinatie met een vermogensdelict zoals diefstal of heling. Het gaat iets vaker om een groepsdelict dan om een individueel gepleegd delict.

Alle jongeren kampen met ernstig problematisch gedrag, meestal een gedragsstoornis. Van psychiatrische stoornissen in engere zin, zoals persoonlijkheidsstoornissen, is vrijwel geen sprake. Bijna alle PIJ-jongeren in de Sprengen hebben een 'gebrekkige gewetensontwikkeling'. Middelengebruik, met name drugsverslaving, komt veel voor. Daarnaast hebben de jongeren veel moeite met het tonen van empathie, zijn ze egocentrisch, hebben ze weinig inzicht in hun eigen problemen, zijn ze erg beïnvloedbaar en hebben ze een zwakke impulscontrole, wat zich vaak uit in agressief gedrag. De jongeren hebben vaak oppervlakkige contacten met anderen en beschikken niet over sociale en relationele vaardigheden. Ze interpreteren intenties van anderen snel als negatief en zijn bij conflicten minder goed in staat om voor een niet-agressieve oplossing te kiezen. Veel jongeren hadden in het verleden problemen op school of met werk. Toch hebben PIJ-jongeren een positieve houding ten opzichte van school en werk.

De risicofactoren

Het beeld van de problematiek van de PIJ-jongeren op basis van het dossieronderzoek komt overeen met de uitslagen van de vragenlijst *Structured Assessment of Violence Risk in Youth* (SAVRY). De SAVRY is een instrument om op basis van bekende risicofactoren herhaling van gewelddadig gedrag van jongeren in justitiële jeugdinrichtingen te voorspellen (Lodewijks, 2008). In de Sprengen wordt de SAVRY regelmatig afgenomen om risico's in kaart te brengen en om beslissingen te nemen over de behandeling en over eventueel verloop.

Bij de PIJ-jongeren zijn veel historische risicofactoren aanwezig, zoals een geschiedenis van verwaarlozing of fysieke mishandeling. De sociaal/contextuele risicofactoren die het meest voorkomen zijn 'zeer geringe opvoedingsvaardigheden van de ouders', 'geringe copingvaardigheden' en 'omgang met delinquente leeftijdsgenoten'. Individuele risicofactoren die veel voorkomen zijn 'problemen met het hanteren van boosheid', 'impulsief/risicant gedrag' en 'problemen met middelengebruik'. Bij PIJ-jongeren in het algemeen zijn de beschermende factoren 'duidelijke ondersteuning door een ander' en 'positieve gerichtheid op school/werk' het vaakst aanwezig. Opvallend is dat bijna de helft van de PIJ-populatie van de Sprengen 'een hechte band met ten minste één prosociale volwassene' heeft. De meeste PIJ-jongeren hebben geen of weinig prosociale contacten (Brand en Van den Hurk, 2008).

De behandeling versterken

Op basis van de beschrijving van de PIJ-problematiek en de kennis over werkzame factoren bij delinquente jongeren (Boendermaker en Ince, 2008) is een advies geformuleerd over mogelijke erkende gedragsinterventies als aanvulling op het behandelklimaat en de al beschikbare interventies binnen de Sprengen.

Op dit moment zijn dertien gedragsinterventies voor jongeren erkend of voorlopig erkend door de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitie. Gezien de leeftijd van de doelgroep is voor het advies ook gekeken naar de erkende interventies voor volwassen delinquenten.

De Sprengen was zelf betrokken bij de ontwikkeling van een voorlopig erkende interventie: *Leren van Delict*, een gedragstraining voor jongeren die een gewelddadig delict pleegden. *Leren van Delict* is gericht op het vergroten van het inzicht in het verloop van de gebeurtenissen voor, tijdens en na het delict en het voorkomen van

nieuwe delicten door het aanleren van sociaal-cognitieve en probleemoplossende vaardigheden (Van der Steege en Oudhof, 2008). Dat zijn vaardigheden als weten waar je grenzen liggen, weten welke situaties extra risico's met zich meebrengen, en je bewust zijn van wat je denkt en voelt in zo'n risicosituatie. Leren van Delict sluit goed aan bij de problematiek van PIJ-jongeren, die vaak weinig zelfinzicht hebben en onvoldoende over die vaardigheden beschikken.

Naast Leren van Delict zijn, gezien de problemen van de doelgroep, specifieke interventies nodig voor het reguleren van agressie en het verminderen van middelengebruik. Erkende gedragsinterventies hiervoor zijn Agressieregulatie op Maat, In Control!, Brains 4 Use en de Leefstijltraining voor verslaafde justitiabelen (zie voor meer informatie www.justitie.nl/erkenningscommissie).

Om de terugkeer van de jongeren in de samenleving te begeleiden, werken de individuele trajectbegeleiders van de Sprengen met de methodiek Work-Wise, die jongeren helpt werk of een opleiding te vinden. Twee onderdelen van Work-Wise zijn voorlopig erkend: de interventie Werken aan je Toekomst en het Buitenprogramma. De gedragsinterventie Werken aan je Toekomst heeft als doel jongeren te motiveren om prosociale keuzes te maken in het verkrijgen en behouden van een opleiding of werk en om vaardigheden te leren om die keuzes te realiseren. Een van de trajectbegeleiders doet nu met dit programma de eerste ervaringen op. Het Buitenprogramma van Work-Wise is erop gericht een eenmaal verworven opleiding, stageplaats of baan te behouden. Door ook te gaan werken met het Buitenprogramma kan dit onderdeel van de behandeling versterkt worden.

De benadering versterken

De benadering van jongeren die de Sprengen voorstaat, samengevat in de tien vuistregels, is in principe werkzaam. De dagelijkse praktijk van de benadering moet echter structureel meer aandacht krijgen. De medewerkers vertellen dat het lang niet altijd lukt om de tien vuistregels in het dagelijks handelen toe te passen. Ook de jongeren zien het ideaal onvoldoende in de praktijk terug. Dat is een belangrijk gegeven, want als de jongere de werkrelatie als goed ervaart, zal hij eerder zijn gedrag veranderen. Hoe de hulpverlener de werkrelatie ervaart, heeft veel minder invloed op gedragsverandering.

De basis is goed, een volgende stap is het meer structureel toepas-

sen van de voorgestane benadering, zodat de jongeren deze in de dagelijkse omgang sterker ervaren.

Om het werken in de kernteams te ondersteunen en de daar gemaakte behandelafspraken uit te voeren, is het van belang dat de medewerkers op de leefgroep en op school het basisklimaat bewust hanteren, volgens de afgesproken methodiek werken en zich bewust zijn van hun voortdurende voorbeeldfunctie. De afdeling deskundigheidsbevordering biedt een interne opleiding aan voor de continue opleiding van medewerkers. Het werken met de vuistregels krijgt ook een plek in de interne opleiding. Verder staan er aanvullende activiteiten op stapel om de vuistregels in ieders denken en handelen te verankeren.

Meer erkende gedragsinterventies

Aanvullend op het basisklimaat gaat de Sprengen aan de slag met het implementeren van Leren van Delict en het opdoen van de eerste ervaringen met het Buitenprogramma van Work-Wise.

De eerste ervaringen met Leren van Delict en Werken aan je Toekomst laten zien dat het veel inspanning vergt om een gedragsinterventie goed te implementeren en uit te voeren. Bekend is dat gedragsinterventies het meeste effect sorteren als ze goed en integer uitgevoerd worden (Baas, 2005). De Sprengen wil niet het risico lopen dat de invoering van interventies mislukt doordat er te veel tegelijk worden ingevoerd. Daarom volgt de invoering van gedragsinterventies rond agressieregulatie en middelengebruik pas wanneer Leren van Delict en Werken aan je Toekomst goed draaien op de Sprengen. Tot die tijd krijgen thema's als agressieregulatie en middelengebruik aandacht binnen het individuele ontwikkelings- en trajectplan van jongeren en maakt omgaan met agressie via Equip al deel uit van de behandeling.

Literatuur

Een uitgebreidere versie van dit artikel is te vinden in: Oudhof, M. & Steege, M. van der (2008). *Iedere dag een nieuwe kans. De behandeling aan PIJ-jongeren van de Sprengen nader bekeken en onderbouwd*. Utrecht, Nederlands Jeugdinstituut, in opdracht van JPC de Sprengen. Te downloaden via www.nji.nl > Producten > Publicaties bestellen en downloaden > Jeugdzorg > Justitiële hulp.

Websites

Voor meer informatie over de Sprengen: zie www.desprengen.nl.

Voor meer informatie over 'natuurlijk leren': zie www.natuurlijkleren.net.

Voor een overzicht van erkende interventies voor jeugdige delinquenten: zie www.justitie.nl/erkenningcommissie.

Voor informatie over werkzame factoren in de hulpverlening: zie www.nji.nl > Effectiviteit van interventies > Wat werkt > Werkzame principes.

Verder lezen

Baas, N.J. (2005). *Wegen naar het rechte pad. Strafrechtelijke interventies voor delinquente jongeren, inclusief verplichte nazorg, en naar het effect van interventies die zich voor een strafrechtelijk kader zouden kunnen lenen, alsmede naar interventiecondities die dat effect beïnvloeden*. Den Haag, WODC. Te downloaden via www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/literatuuronderzoek-naar-jeugdinterventies.aspx.

Boendermaker, L. & Ince, D. (2008). Effectieve interventies tegen jeugddelinquentie. *Jeugd en Co Kennis*, jaargang 2, nummer 4, pagina 26-38. Te downloaden via www.jeugdenco.nl > Archief > Kennis tijdschrift.

Brand, E.F.J.M. & Hurk, A.A. van den (2008). *10 jaargangen PIJ-ers. Kenmerken en veranderingen*. Den Haag, Dienst Justitiële Inrichtingen.

Lodewijks, H. (2008). *Violence risk assessment in adolescents in the Dutch juvenile justice system. Studies on the reliability and predictive accuracy of the SAVRY*. Academisch proefschrift. Amsterdam, Vrije Universiteit.

Spanjaard, H., Lange, M. de & Haspels, M. (1999/2003). *Competentievergroting in een jeugdinstelling. Handleiding voor groepsleiders, gedragswetenschappers en uniteleiders*. Duivendrecht/Zuthphen, PI Research/JPC de Sprengen.

Steege, M. van der (2003). *Gewoon goed hulpverleners. Over de cliënt centraal, vraaggericht werken en cliëntenparticipatie in de jeugdzorg*. Utrecht/Amsterdam, NIZW/SWP. ISBN 978 90 5957 079 5.

Steege, M. van der & Oudhof, M. (2008). *Leren van Delict. Gedragstraining voor jongeren die een gewelddadig delict pleegden*. Theoretische handeling, versie 1.0. Ontwikkeld en beschreven door JPC de Sprengen, Rentray en Jongerenhuis Harreveld met ondersteuning van het Nederlands Jeugdinstituut, in opdracht van het ministerie van Justitie.

Yperen, T. van (2003). *Gaandeweg. Werken aan de effectiviteit van de jeugdzorg*. Utrecht/Amsterdam, NIZW/SWP. ISBN 978 90 5957 238 6. Te downloaden via www.nji.nl > Producten > Publicaties bestellen en downloaden > Jeugdzorg > Kwaliteit en effectiviteit.

Ellis ter Beek (e.terbeek@desprengen.nl) is teamleider Deskundigheidsbevordering bij de Sprengen.

Marieke Lammers (m.lammers@desprengen.nl) is hoofd Traject Control bij de Sprengen.

Mariska van der Steege (m.vandersteege@nji.nl) is medewerker van de afdeling Jeugdzorg & Opvoedhulp van het Nederlands Jeugdinstituut.